

Yahudi, kadın, şair

GONCA ÖZMEN

RADİKAL KİTAP / 20/11/2010

Üç şairin, Yahudi kökenli ve kadın olmalarının yanı sıra; soykırımın korkularını, sürgünlüğün acılarını, ülkelerinden, sevdiklerinden ayrılmanın yarattığı özlemi duymak ve şiirlerinde bunları işlemek, duyumsatmak gibi ortak yönleri var. Art arda çeviri şiir kitapları yayımlayan Artshop'un yeni kitaplarından biri de Nilgün Cön Gruhlke'nin çevirdiği Else Lasker-Schüler, Nelly Sachs ve Rose Ausländer'in, üç Yahudi şair kadının şiirlerinden seçmeleri içeren 'Üç Tanrıça'. Bu tür kitaplarda, özellikle ülkemizde pek tanınmayan şairler ve şiirleriyle ilgili değerlendirme yazılarının bulunmasını oldukça önemsiyorum. Hatırlanacaktır, bir dönem Yön ve Kavram Yayınları'nın Dünya Şiiri dizilerindeki kitapların sayfalarının yarıya yakını, şairi ve şiirleri üzerine kapsamlı yazılara ayrılıyordu. Bu kitapta da üç şairin 'biyografik-eğebi portre'lerini yazmak için 50 kaynaktan yararlanmış olan çevirmeni ve bunun için fazladan 23 sayfa ayıran yayıncısını kutlamak gerek. Ancak yazılardaki dizgi yanlışları olmasaydı keşke...

Üç şairin, Yahudi kökenli ve kadın olmalarının yanı sıra; savaşın, soykırımın korkularını, ülkelerinden kaçmak zorunda kalış ya da sürgünlüğün acılarını, ülkelerinden, sevdiklerinden ayrılmanın yarattığı özlemi duymak ve şiirlerinde bunları işlemek, duyumsatmak gibi ortak yönleri var. Üçünün şiirlerinde de İncil'den, kutsal şarkılar içeren Tevrat'ın şiirsel dilinden etkilenme, Babil efsanelerine göndermeler ve Yahudi mistisizminden yansımalar görüyoruz.

Şıngırdayan kolyeler ve bilezikler

Else Lasker-Schüler (1869-1945): Dışavurumcu şiirin öncülerinden, burjuva yaşam biçimine aykırı davranışları (saçlarını kısa kestirme, evlenmeden bir çocuk doğurup babasının adını açıklamama vb.) nedeniyle toplumla ters düşen, kendisine "özgür kadın", "hayalci", "cennet kuşu" sıfatları uygun görülen Else Lasker-Schüler'in, üstelik bir de Yahudi oluşu iyice dışlanmasına yol açar. Ayrıca, bir Doğulu kadın gibi şalvar giyip, hareket ettikçe şıngırdayan kolyeler ve bilezikler, yürüdükçe ses çıkaran çingiraklı halhallar takma gibi ayırksı davranışlarıyla dikkat çekmiştir. Özgür, gezgin bir yaşamı yeğleyen, kendine ait bir evi olmayan ve hep para sıkıntısı çeken şair; yazdıklarının getirisi, okuma ve konferanslardan kazandıklarıyla geçinmeye çalışmıştır. Nazilerin baskı ve saldırıları üzerine Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmış, önce İsviçre'ye (1932), ardından Filistin'e gitmiş; 1933'te Alman vatandaşlığından çıkartılmıştır.

Tevrat ve eski Doğu mitolojisinden esinler taşıyan şiirlerinde, savaşta ölenler için duyduğu acıları; sürgünlüğün, sevgiliden, sevilenlerden (ülkesi, yakınları ve arkadaşlarından) ayrılığın yarattığı hüznü ve özlemleri dile getirmiştir. Karl Kraus, Trakl, Benn, Grosz ve Franz Werfel gibi birçok dostları/sevgilileri olan şair, onlar için de şiirler yazmıştır. Prag Prensi lakabını taktığı şair/yazar arkadaşı için yazdığı 'Franz Werfel' adlı şiirinde "Ateşli aşk mektupları yazdım hep ona,/ yanıtız kalan" dizeleri vardır. Yine 'Dinle' şiirini, sevgilisi olduğu ve kıskandığı ileri sürülen Gottfried Benn

için yazdığı söylenir. Trakl'ın ölümünden sonra, onun için yazdığı şiirlerden birinde “Onu severdim” derken; bir diğerini “Anlaşılmaz şey! Dolaştı durdu gölgesi,/ Üzerinde odamın akşamının” dizeleriyle bitirir.

Şairin yedinci ölüm yıldönümünde yaptığı konuşmada Benn şöyle demiştir: “O, Almanya'nın gelmiş geçmiş en büyük kadın şairiydi... Temaları Yahudi, düş gücü doğulu, dili ise Alman'dı. Hem de ne zengin, ne zarif, ne şatafatlı bir Almanca.” Teb Ülkesi adlı kitabındaki birçok dize en büyük Alman şairlerinininki ile eşdeğer görülüp 1932'de Kleist Ödülü'nü alırken; 1933'te, müstehcen sayılmış, sokak/kahve edebiyatının bayağı, sapkın/hastalıklı diliyle yazıldığı gerekçesiyle yasaklanmıştır ki Schüler, bedensel arzular ya da tensel cinselliği döneminin ilerisinde, cesurca dile getirmiştir şiirlerinde. Değeri ölümünden sonra anlaşılan şair, bugün 20. yüzyıl Alman edebiyatının en büyük şairleri arasında sayılmaktadır.

Gezegenlerimiz tozlarda gömülü

Nelly Sachs (1891-1970): 1891'de Berlin'de doğan ve 1970'te Stockholm'de ölen Sachs, iki dünya savaşını ve yarattıkları yıkımı, Yahudilere uygulanan soykırımı görmüş bir şair olarak; yaşananları, Nazi baskısının yarattığı korkuyu, acılarını yansıtır şiirlerinde. Adorno, Auschwitz'den sonra Almanca şiir yazılamayacağını söylese de Sachs, müzik eğitimi almış olmakla birlikte, yazmayı ve şiiri seçmiştir. Tıpkı 'kara süt'ten söz eden ve ünlü 'TodesFuge' (Ölü (m)fügü) şiirinde “ölüm bir ustadır Almanya'da” diyen mektuplaşıp yakın dostluk kurduğu Celan gibi, “Ölüm ustam oldu benim” demiştir. İkisinin de suçları Yahudi olmaktı ve Sach, bu nedenle İsveç'e kaçarak orada yaşayıp ölmüştür. Sevdiği adam toplama kampında öldürülen, psikiyatrik tedavi gören şairin şiirlerinde; anlatılamaz olanları anlatma çabası yanında, buruk bir yalnızlık duygusu da sezilenir. Öldürülen sevgilisine yazdığı 'Ölü Güvey'e Dua' şiiri, “Keşke bilebilseydim/ nerede dinlendiğini son bakışının./ Bir sürü başka son bakış içmiş bir taştan mı” gibi çarpıcı dizelerle başlar. Şairin, “acılardan bir Vezüv” olan kalbi akkor sözler püskürtür ki Necmi Zeka'nın çevirdiği şiirlerden oluşan bir kitabı 'Akkor Bilmeceler' adıyla yayımlanmıştır.

Kara bir yüzyıl tablosu çizer şair. 'Sen' şiirinde, yüzyılın çentiğinde kanatları ürperen zamandan, boğulmaktan, şaşkınlıktan ve çöküşün selinden söz eder. Çocukların öldüğü, 'ay'ı alınıp götürülen dünya karanlıklar içindedir. Horozların ötüşü, sabahı müjdelemek yerine, günü kısaltmakta; kargalar karalarını gecelere yaymaktadır. Savaşların ve soykırımların insanların dünyalarını cehenneme çevirmesine karşın; şair, “Takımyıldız doğmakta/ karanlıklar arasında, bu dizeler gibi” benzeri dizeleriyle de umudu beslemiştir. 1966'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü (S.J. Agnon'la birlikte) alan Sach; şiirlerinde ölenlere ağıt yakmadığı gibi, öldürülenler için de kin, nefret ve düşmanlık duyguları beslemez; öç almayı istemez. Seçilen 26 şiir, acılarıyla, korkuları, yalnızlığı ve insancılığıyla şairin dünyasını oldukça güçlü bir biçimde yansıtıyor. Bunda, şairi ve şiirlerinin niteliği kadar, çevirmenin seçimi ve Türkçeleştirmedeki başarısı da unutulmamalı.

Rose Ausländer (1901-1988): Ausländer, Yahudi bir ailenin kızı olduğu için, 1921'de Amerika'ya göç edip 1926'da ABD vatandaşlığına geçmiştir. 1931'de annesinin hastalığı nedeniyle Avrupa'ya dönen şair, 1934'te ABD vatandaşlığı hakkını yitirir. 1941'de yaşadığı kent Czernowitz Alman ordularınca işgal edilince, 1944'e kadar Nazilerce yakalanma, toplama kampına gönderilme ve ölüm korkusuyla yaşar. 1945'ten sonra tekrar Amerika'ya giderek yeniden o ülke vatandaşı olur. Bir yıl bir fabrikanın bodrumunda gizlenir ve burada Celan'la tanışır.

ABD'de İngilizce yazan şair, 1956'dan sonra şiirlerini Almanca yazmaya başlamıştır. 1957 yılından sonra, Celan'ın etkisiyle, şiirlerinde biçimsel ve biçimsel değişikliklere yönelir. Ağırıklı olarak savaş, Yahudi soykırımı ve savaş sonrası çöküntüyü/çürümeyi işlediği şiirleri; dışavurumcu, kısa, yalın, açık, ritmik ve simgeseldir: “Yanan geceden/ söz ediyorum./ ... / dili tutulmuş bülbülün ezgisinden /.../ saat başı ölürdük / darağacı zamanları”. Çocukluk dönemine, ailesine ilişkin mutlu anıları yanında, “yitik yas ülkem” dediği ülke özlemine ve yalnızlık duygularını da dile getirmiştir. “Ben 500 yaşındayım,” derken, Kudüs'ün beş yüz yıllık geçmişine göndermede bulunan Ausländer, Alman dilini “anavatanı” sayar. Parçalanmış vatanını, kişilik ve kimliğini, ruhunu anadiliyle birleştirmeye çalışır. Karın bile acı acı yağdığını söyleyen şair, “‘İyi geceler’ deme/ iyi değil gece” dizelerindeki karamsarlığına ve tüm çektiklerine karşın, yine de Else Lasker-Schüler ve Nelly Sachs gibi bağışlayıcıdır. Onlar gibi durmaksızın sanatı, sevgiyi ve aşkı yüceltmıştır. Umut, bu üç şair kadının şiirlerinde sonsuzca ışıkmaktadır.

ÜÇ TANRIÇA

Else Lasker-Schüler,

Nelly Sachs, Rose Ausländer

Çeviren: Nilgün Cön Gruhlke

Artshop Yayınları

2010

136 sayfa

9.9 TL